

Role J. A. Komenského v duchovních dějinách našeho národa

V letošním roce se s velkým propagačním úsilím zdůrazňuje život a dílo J. A. Komenského u příležitosti 400. výročí jeho narození. Nepopíráme Komenského velké nadání i přínos v určitých oblastech (pedagogika aj.). Psát objektivně o tomto posledním biskupovi Jednoty bratrské je o to složitější, že jeho postava byla záměrně zkreslována předchozím komunistickým režimem (ten polistopadový se pokouší o totéž). Mnozí čtenáři si jistě pamatují výpravou velkolepý obsahem však ubohý film "Putování Jana Amose". Na druhé straně není správné zastírat chyby velkých osobností, resp. nepokusit se analyzovat opravdové cíle, kterým vědomě či nevědomě sloužili. Protože se domníváme, že je nutné bourat zafixované legendy ať se týkají kohokoli, otiskujeme v nezkráceném rozsahu studii K. Boháče "Role J. A. Komenského v duchovních dějinách našeho národa". S některými podrobnostmi by jistě bylo možné vést objektivní vědeckou polemiku; za podstatné považujeme upozornit alespoň na O. Březinu, který podle mnohých svědectví rozhodně nebyl ve vleku zednářského hnutí (srovnej Rys: Židozednářství metla světa, Praha 1938, nebo J. Demla: Mé svědectví o O. Březinovi, 1931). Doufáme, že jinak v každém případě podnětný článek K. Boháče vyvolá u čtenářů hlubší zamyšlení.

redakce TP

Komenského theologie

Dvacátéhoosmého března si připomeneme čtyřsté výročí narození J. A. Komenského. Tento muž, známý jako učitel národů, byl především knězem a později biskupem Jednoty bratrské. Celý jeho život odráží náboženské a politické zápasy protireformační doby. Dnes k němu chceme přistoupit jako ke křesťanovi a zhodnotit jeho postoje z hlediska Písma. (Vědomě zde navazují na tajný seminář Pavla Neústupného, jednoho ze starších sboru Philadelphia Gemeinde v Berlíně, konaného v červnu 1987, kde byla role Komenského poprvé takto zhodnocena.)

Předně je nutno říci, že Komenský byl věřícím křesťanem, který dobře znal učení o hříšné přirozenosti člověka, o ospravedlnění z víry, o znovuzrození a o jistotě spasení. Poukazují na to některé výroky v jeho *Ráji srdce*.

Velmi často používá Bibli, kterou dobře zná. Některé jeho spisy jsou téměř ustavičnou citací Písma. Komenský zná rovněž modlitební zápas a usiluje o jednotu všech církví v Duchu

Kristově. Vroucně touží po obrácení se pohanů ke Kristu, po světovém míru a po tisíciletém království.

Přes tato fakta se Komenský zvláště ve svých všenápravných koncepcích poznamenává odchyluje od božích Slova a spoléhá především na rozum, výchovu a vzdělání. Když líčí v latinské Didaktice užitek školní vzdělanosti, píše: "... že všichni budou vědět, čím mají řídit všechno jednání a toužení života, mezi kterými mezemi mají se brát a kterým způsobem má každý hájit své místo... Zda by nemohl takový stav církve představovat nám ráj, jaký vůbec pod sluncem možný?" K dosažení svého ráje však vůbec nezmiňuje potřebu znovuzrození.

Komenského víra byla navíc rozleptána osobními i obecními tragédiemi, které prožíval. Tyto prožitky se odrazily také v jehoologii, kterou namnoze trpělivě zabarvují. Například v *Truchlivém*, který odráží jeho vlastní zápasy, volá, ale Bůh se neozývá. Komenský rovněž sdílí názor, že Bůh už dnes zjevné zázraky nečiní, že nemoci a nejrůznější katastrofy pocházejí od Boha atd. Tyto pesimistické tendence se projeví i ve známém *Kšaftu umírající matky Jednoty bratrské* a ještě silněji ve *Smutném hlasu*, kde klade Jednotu spolu se sebou do hrobu. Komenský byl přesvědčen, že Jednota dohrala svou historickou roli, a proto ji pohřbil. Takto se duchovní náboj Jednoty rozplynul přechodem bratří do evangelických církví v cizině. Obnovená Ochranná jednota bratrská se už rozvíjela mimo naše území. Komenský sice vyhlížel "navrácení vlády věci", ale zde už neuvažoval o Jednotě, ale o národě. Masaryk pojal rok 1918 jako vyplnění Komenského proroctví, obdobně jako i Havel v roce 1989. Zatím však není vidět, že by národ jako celek přijal dědictví zmíněné v *Kšaftu*.

Svobody falešných proroků

Velmi významně, ale negativně, ovlivnil život Komenského jeho vztah k falešným prorokům, kterým posléze zcela propadl. V mládí věřil stejně jako lutheráni, že Novým Zákonem proroctví skončilo. Své mínění o proroctvích však změnil, když po Bílé hoře odešel roku 1625 hledat s bratřími nový domov do Polska. Tehdy se setkal ve Šprotavě s koželuhem K. Kottrem, který prorokoval především o obnově vlády bývalého českého krále Fridericha Falckého. Komenský proroctvím uvěřil, přeložil je do češtiny a poslal do Čech. Přes odpor kněží se

opisy šířily mezi členy Jednoty. Když se však tato proroctví nevyplnila, byl Kottar s ostudou z rodného města vyobcován. Friedrich Falcký umírá roku 1632 aniž by dosedl zpět na český trůn. Komenský však přesto považuje i nadále Kottara za proroka a jeho víze vydal spolu s dalšími ještě po letech. Další "prorokyni" které Komenský uvěřil, byla mladá Christina Poniatowska, která od roku 1627 trpěla zvláštními stavy, v nichž mívala vidění.

Zajímavou skutečností je, že společným jmenovatelem těchto proroctví byl návrat Fridericha Falckého. Stejná předpověď se totiž vyskytuje i v proroctví rosekruciánů pro rok 1622 a v tzv. proroctví Bon avisa, což naznačuje, že tyto věštby pocházejí z jednoho falešného zdroje.

Nejosudnějším "prorokem" se pro Komenského stal jeho spoližák ze Strážnice, s nímž byl později vysvěcen i na kněze - Mikuláš Drábík. Ten se vystěhoval na Slovensko a usadil se v Lednici, kde obchodoval s plátnem. Protože byl bezohledný vůči dlužníkům, opíjel se a tropil výtržnosti, byl sesazen z kněžství. Od roku 1638 začal mít vidění. V jednom z nich dostal pokyn, aby svá proroctví poslal Komenskému. Komenský se fakticky stal "příručím" Drábíka a posílal jeho politická proroctví různým vládcům. Někteří z nich se tím dali lákat k neuváženým krokům, protože Komenský propůjčil těmto vizím svou osobní autoritu. Je nepochopitelné, když vidíme "mírotvorce" Komenského rozšiřovat po Evropě Drábíkovy mstivé krvavé víze. Objevuje se zde zcela jiný Komenský - sebevědomý reformátor, který udílí výsady nebo tresty, jsa si vědom svého "spasitelného poslání".

Roku 1657 vydal Komenský na Drábíkův příkaz sbírku proroctví *Světlo v temnotách*. Tímto proti sobě popudil řadu přátel z vědeckých a politických kruhů. S. Maresius prohlašuje otevřeně tato proroctví za dáblská. I pro marxistické komeniologie je tato protirozumná závislost vzdělance Komenského na opilci Drábíkovi naprostou záhadou.

V pozdním věku byl Komenský ovlivněn rovněž vizionářem Š. Melišem a francouzskou "prorokyní" žijící v Holandsku A. Bourignon (1616-1680), která zavrhl církev i Písmo a řídila se jen svou intuicí.

Humanista a počátky tajných sekt

Zcela zvláštní kapitolu v životě Komenského tvořily jeho snahy všenápravné. Také tyto snahy je nutno z hlediska Písma hodnotit negativně. Myšlení Komenského v této oblasti se utvářelo především pod vlivem spisů německého mystika Mikuláše Kusánského, švýcarského okultisty T. B.

Paracelsa, propagátora magie T. Campanelly, anglického F. Bacona a jiných. Klíčovou roli v Komenského všenápravě však sehrál německý lutherský kněz J. V. Andreä (1586-1654). Andreä je považován za zakladatele Bratrstva růže a kříže. Původ tohoto tajného bratrstva však možná souvisí se samotným Paracelsem, snad je ještě starší a sahá až k zřejmě vymyšlenému zakladateli Christianu Rosenkreutzovi (údajně 1378-1484), o němž se zmiňuje Andreä. Tito bratři rosenkruciáni smísili křesťanství s okultními vědami, zvláště s alchymií, kabbalou a magií. Snažili se o "refomu světa". Andreä se později od rosenkruciánství distancuje a nazývá je hříčkou. Je však možné, že to byl jen obranný manévr proti snaze jezuitů.

Roku 1628 žádá Komenský písemně Andreäho o informace o nápravných snahách a rosenkruciánských společnostech. Prosí, aby směl být přijat za jeho žáka a syna. Teprve, když Komenský žádá o přijetí do jeho společnosti Societas christiana také jménem Stadia, Jonstona a Ursina, podává Andreä informace o tajných křesťanských společnostech, přičemž jmenovaným přeje úspěch v rozvíjení nápravných snah. Komenský tento dopis chápal jako předání pochodně. Je Andreämu vděčen za to, že hlavně z jeho spisů čerpal počátky své pansofie. Přestože Andreä nejevil zvláštní zájem o kontakty s Komenským, měli oba společné přátele, sdružené do různých tajných společností rosenkruciánského charakteru. Rozplést klubko těchto společností, které se často prolínaly, je obtížné. Ve všech však lze rozpoznat rosenkruciánský vliv.

Všenáprava v lidské síle

Vliv Andreäho šel tak daleko, že i slavný Labyrint světa a ráj srdce byl zpracován podle některých jeho spisů. Komenský si základní rosenkruciánské myšlenky ponechal natrvalo. V jejich spisech se totiž uvádí, že právě oni jsou určeni k obnovení všech věcí tohoto světa, oni vlastní jisté všeobecné knihy, oni prý vymysleli novou řeč, aby mohli vysvětlit skrytou podstatu všech věcí, oni prohlašují papeže za antikrista. Komenský v plné shodě s nimi usiluje rovněž o všeobecnou reformu, které lze dosáhnout skrze universální sbor moudrých mužů - tzv. sbor světél nebo-li heroickou sektu, skrze universální knihy a universální jazyk. Také papeže považuje shodně s nimi za antikrista. Tyto shody naznačují, že všechny tyto Komenského pansofie, panaugie, panegersie atd. pocházejí z rosenkruciánského zdroje.

Jako křesťan to Komenský samozřejmě různě kombinoval s biblickými motivy, ale přesto je pro něj charakte-

ristické právě spoléhání na rozum více než na Boží konání ve světě. V protikladu k novozákonnímu pojetí se domnívá, že svět se bude postupem času stále zlepšovat, že rozumové světlo se bude stále více šířit a tak vlastně lidským úsilím dojde k vytvoření království Božího. V jeho pojetí je to v podstatě lidské dílo, kterému Bůh "jen žehná". Tyto myšlenky jsou charakteristické zvláště pro spis *Cesta světla*. V podstatě je zde řečeno, že satan bude svázán celosvětovou vzdělaností a uvědomělostí. I když zde Komenský zmiňuje i Boží moc, důraz je položen na lidskou snahu. Je pro něj typické odmítání Boží moci, činné i dnes. Důraz je zde očividně na lidské cestě, Bůh je pouze v pozadí.

Od Komenského k ateismu

Komenský nepopírá Boží moc, ale mluví tak, jakoby už dne nebyla aktuální. Dnes si musíme pomoci sami. Dá se říci, že v náhledu na zázraky následuje rozšířený protestantský mínění své doby. Lze vidět, že přestože Komenský ve svých reformních úvahách Boha ještě často zmiňuje, v jeho praktických návodech Boha stále více odsouvá z dění světa na vedlejší kolej. Do popředí se stále více dostává spoléhání na rozum, výchovu, spravedlivý řád atd. Tento vývoj pak u osvícenců pokračoval ve formě deismu, který boha vzdálil od praktického života zcela a ponechal mu pouze roli Tvůrce, a posléze vyvrcholil v ateismu, kde se o Bohu přestalo hovořit vůbec. Humanismus oděný do křesťanského roucha tak přešel do své čisté ateistické formy, vrátil se ke své podstatě - k zbožštění člověka. To můžeme vidět např. u Feuerbacha a v novější době u Freudova následovníka E. Fromma, který řekl: "Bůh jsem já, pokud jsem lidský". Dá se říci, že Komenský k tomuto vývoji, byť nepřímo a neúmyslně, přispěl.

Svobodní zednáři a Komenský

Není tedy divu, že Komenského považují za svého duchovního otce (pro jeho humanistické koncepce) právě svobodní zednáři. V universálním sboru světla vidí předobraz svých lóží, skrze které je spravován celý svět. Není asi náhodou, že současný tzv. Římský klub, který dobře odpovídá myšlence sboru světla, má zřetelně zednářský charakter (čestným předsedou Československé asociace Římského kulbu je Václav Havel - pozn. TP). Zednářům se líbí také Komenského idea postupného zdokonalování světa, idea budování chrámu boží moudrosti a idea universálního jazyka. Vždyť právě zednáři - esperantisté - založili na mezinárodním kongresu esperantistů v Boulogni roku 1905 tzv. Všeobecnou zednářskou ligu,

jejímž sjednocujícím jazykem je esperanto.

Rovněž zednářská symbolika je v mnohém odvozena z tisků titulních stran některých Komenského děl, což jistě není jev náhodný, poněvadž rosenkruciáni přecházeli postupně v útvar svobodného zednářstva a nesli si s sebou tudíž také své symboly, které užíval i Komenský. Dokonce i základní spis zednářů, slavná Andersonova Konstituční kniha zednářská (1723), byla patrně vypracována podle Komenského Panegersie a některých jeho didaktických spisů.

Nepřekvapí nás tedy, že i Komenského potomek J. V. Figulus (1825-1927) byl svobodným zednářem vyššího stupně a spolu s O. Březinou také členem mysticko-literárního Stříbrného kruhu. (Nezaměňovat s politikem J. Stříbrným - pozn. TP). Vždyť už Komenského zeť a spolupracovník P. Figulus (zemřel 1670) byl příbuzným rosenkruciána Benedikta Figula.

Spjatost s Komenským dávají zednářské lóže najevo i svými názvy. V Uhrách byla už roku 1888 založena lóže Comenius a v Čechách roku 1919 lóže J. A. Komenský. Zednářské lóže se hlásily ke Komenského odkazu přijetím názvu některých jeho knih. Tak existovala brněnská lóže *Cestou světla*, užhorodská lóže *Centrum securitatis* (Hlubina bezpečnosti) a ostavská lóže *Lux in tenebris* (Světlo v temnotách). V Ostravě kromě toho existovala i theosofická lóže Komenský. Bez zajímavosti není ani skutečnost, že návrh úpravy a výzdoby valonského kostelíka v Naardenu, kde je Komenský pochován, je dílem zednářů, kteří tyto práce z části také financovali.

Na místě je zástupné pokání

Na Komenského odkazu leží mnohé stíny. Ve *Výzvách Eliášových* (jednom z posledních jeho děl) je nadále hlavním tématem všenáprava a nejdůležitějším odkazem pro národ je pansofie, proroctví a perpetuum mobile. Tento odkaz se ve všech bodech ukázal jako falešný.

Některé dílčí práce Komenského mají význam i dnes, ale celkový směr jeho díla je pro křesťana zavádějící. Komenskému nelze upřít obrovské úsilí, které vyvinul pro nápravu neutěšených světových poměrů; jeho snahy však vesměs stavěly pouze na člověku, a proto musely ztroskotat.

Mám za to, že v těchto souvislostech není Komenského tvorba příliš známá. Možná, že toto hodnocení bude pro mnohé bolestným překvapením. Je však třeba říci jasné slovo. Jen tak můžeme vstoupit do zástupného pokání i v této oblasti našeho duchovního dědictví.

K. Boháč